

การพัฒนาขีดความสามารถทุนทรัพยากรมนุษย์ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย เพื่อยกระดับสู่มาตรฐานการท่องเที่ยว อย่างมีคุณภาพ

Human Capital Competency Development in Health Tourism Attractions in Western Thailand, Towards Higher Tourism Qualities

พิมพ์ชนก มุลมิตร์^{1*} นิลุบล คงเปรม² ทิรนนท์ ประทุม³

Pimchanok Mulmit^{1*} Nilubon Kongprem² Tiranant Pratum³

Corresponding author's E-mail: neopimm@hotmail.com^{1*}

(Received: July 31, 2019; Revised: November 24, 2019; Accepted: December 4, 2019)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบริบทชุมชน เอกลักษณะ และอัตลักษณ์ด้านการให้บริการในการท่องเที่ยวของพื้นที่ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ให้บริการทางท่องเที่ยวที่นำไปสู่การพัฒนาขีดความสามารถและเตรียมความพร้อมการบริการและการท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่ และ 3) เพื่อพัฒนาขีดความสามารถทุนทรัพยากรมนุษย์ในการให้บริการทางการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในภูมิภาคตะวันตก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการสำรวจพื้นที่ศึกษาใน 5 จังหวัด ได้แก่ ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ จังหวัดนครปฐม ชุมชนตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก จังหวัดราชบุรี ชุมชนหนองโรง จังหวัดกาญจนบุรี ชุมชนหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี และชุมชนป่าละอู จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ คนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวหรือเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวใช้และกลุ่มคนนอกพื้นที่ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยว คือ กลุ่มผู้นานอกพื้นที่ ผู้เกี่ยวข้องกับแผนพัฒนาพื้นที่วิธีการประชุมและสนทนากลุ่ม โดยการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง

ผลการวิจัยบริบทชุมชน เอกลักษณะ และอัตลักษณ์ด้านการให้บริการในการท่องเที่ยวของพื้นที่ ทั้ง 5 แห่ง พบว่า มีความโดดเด่นของผลิตภัณฑ์การเกษตรปลอดสารพิษ วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในชุมชน และอาหารพื้นเมือง การรวมกลุ่มชุมชนเข้มแข็ง มีกิจกรรมและแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์

แนวทางการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ให้บริการการท่องเที่ยวพบว่ามีความต้องการในการพัฒนาศักยภาพทางด้าน 1) การพัฒนาภาษาอังกฤษสำหรับผู้ประกอบการ และยุวมัคคุเทศก์ 2) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ 3) การพัฒนาทักษะการเป็นเจ้าบ้านที่ดี 4) การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน 5) การจัดการมาตรฐานโฮมสเตย์ 6) การจัดการสุขลักษณะในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และ 7) การจัดการด้านความปลอดภัย

แนวทางการพัฒนาขีดความสามารถทุนทรัพยากรมนุษย์ในการให้บริการทางการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในภูมิภาคตะวันตกให้มีศักยภาพและคุณลักษณะที่สำคัญได้เป็นด้าน คือ 1) ด้านทักษะการให้บริการ

¹⁻³ อาจารย์ประจำ สาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

¹⁻³ Lecturers, Tourism and Hotel Department, Faculty of Humanities and Social Science, Nakhon Pathom Rajabhat University

ทางการท่องเที่ยว 2) ด้านความรู้ความเข้าใจในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ 3) ด้านทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษ 4) ด้านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ 5) ด้านสุขอนามัยและความปลอดภัย

คำสำคัญ: การพัฒนาขีดความสามารถทุนทรัพยากรมนุษย์ ศักยภาพด้านการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ มาตรฐานการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ

Abstract

The research aimed 1) to study community context, uniqueness and identity in tourism services of the area 2) to study the guidelines to improve the people's potential who act as tourism service providers to lead to the of capability development and prepare services and tourism of each area 3) to develop human capital's ability to provide tourism services in health tourism destinations in the western region. By conducting site survey in 5 provinces namely, Klong Mahasawat Nakhon Pathom, Lao Tak Lak Floating market Rachaburi, Nong Rong community Kanchanaburi, Pala – U community Prachup KiriKhan and Nong Yai Plong community Phetchaburi with using qualitative research. For sampling group composed tourism entrepreneurs inside and outside the areas. The data collected by using meeting and group discussions methods with selecting purposive sampling group.

The results indicated as follow; community context, uniqueness and identity in tourism services of all 5 areas: they had an outstanding feature of non-toxic agricultural products, and they were notable for the traditional way of life and local food in their communities, it had a strong reputation for strength community integration and there are their unique activities and attractions. As for the guidelines to the development of people's potential who act as tourism service providers, it was found that they needed to develop potential in 1) English language development for entrepreneurs and youth tour guide, 2) Local product development to promote health tourism, 3) developing good host skills, 4) Community based Tourism management, 5) the homestay standard management, 6) hygiene management in health tourism attractions and safety management.

Finally, the guidelines for the development of human capital's ability to provide tourism services in health tourism destinations in the western region to have potential and important features in terms of 1) tourism service skills 2) knowledge and understanding in health tourism attractions 3) English language communication skills 4) Community based Tourism management and 5) hygiene and safety.

Keywords: human capital competency development, tourism potential, health tourism, tourism qualities

ความเป็นมาของปัญหา

จากการที่ภาครัฐของไทยกำหนดให้ไทยเป็นศูนย์กลางของบริการทางการแพทย์ และการให้บริการทางด้านสุขภาพส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพเป็นที่รู้จักของคนไทย ประกอบกับกระแสการตื่นตัวของประชากรโลกที่ให้ความสนใจด้านการดูแลสุขภาพมากขึ้น และการที่คนทั่วโลกพยายามแสวงหาแหล่งรักษาพยาบาลที่ดีกว่า ถูกกว่า และเร็วกว่านอกประเทศ อีกทั้งประเทศไทยมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับทั่วโลกในเรื่องเรื่องการดูแลสุขภาพและสปาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ อาหารไทยที่อุดมไปด้วยสมุนไพร การมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่มีความหลากหลาย อาทิ การนวดแผนไทย การอบประคบสมุนไพร สุนัขบำบัด การทำสปาและอายุรเวท การอาบ/แช่น้ำแร่หรือน้ำพุร้อน วารีบำบัด การทำชาวนา มวยไทย ฤกษ์ดีดัดตน การใช้โภชนบำบัด โปรแกรมส่งเสริมสุขภาพแบบองค์รวม รวมทั้งมีผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อสุขภาพและ ความงาม ประกอบกับคนไทยมีมิตรไมตรีส่งมอบบริการที่ดีให้แก่นักท่องเที่ยวทั่วโลก จึงส่งผลให้ประเทศไทยมีรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติอย่างต่อเนื่อง (วิภาวดี ลีมีงส์วัตต์ และคณะ, 2560) ซึ่งถือเป็นการนำเอาทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ชุมชน ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมเหล่านั้นได้ถูกมองเห็นถึงคุณค่าแห่งการอนุรักษ์ และทำให้ชุมชนตระหนักถึงการรักษาทรัพยากร ใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนด้วย เท่าที่ผ่านมามีการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพได้รับความสนใจจากทั้งนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งชุมชน แต่ทว่ายังคงขาดความจริงจังในการวางแผนเชิงปฏิบัติการในด้านการพัฒนาศักยภาพบุคคลด้านการท่องเที่ยวสุขภาพนั้นจึงเป็นข้อจำกัดสำคัญที่ต้องดำเนินการเร่งด่วนในการพัฒนาและส่งเสริมเพื่อยกระดับทักษะ

และองค์ความรู้ให้สามารถแข่งขันในระดับสากล ทักษะและองค์ความรู้ที่ต้องการ เช่น การรับรู้ข่าวสาร ข้อมูลความรู้และทักษะในการบริหารจัดการ ความรู้ ด้านภาษา ด้านเทคโนโลยี เป็นต้น (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2558)

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการศึกษาในภาคตะวันตกเพียง 5 จังหวัด ได้แก่ นครปฐม ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ ตามเส้นทางท่องเที่ยวและแนวชายฝั่งทะเลตะวันตก เนื่องจากเป็นจังหวัดที่ได้รับการส่งเสริมทางการท่องเที่ยว 12 เมืองต้องห้ามพลาด (นครปฐม ราชบุรี กาญจนบุรี) (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560) และเชื่อมต่อกับกลุ่มคลัสเตอร์ Royal coast (เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์) (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2559)

นอกจากนี้ภาครัฐได้มีการหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันตก ซึ่งมียุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพชายฝั่งทะเลตะวันตก ปี 2559 – 2563 ซึ่งเป็นการพัฒนาฐานทรัพยากรทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวและการบริการ เพื่อให้เป็นพื้นที่สำหรับการพักผ่อนเพื่อสุขภาพระดับโลก พร้อมกับส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ในมีศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (ผู้จัดการออนไลน์, 2561) นอกจากนี้ในภูมิภาคตะวันตกมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพอยู่ในบริเวณที่มีชุมชนท้องถิ่นรายรอบมากมายด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่งดงาม อารยธรรมที่เก่าแก่ ประชากรหลายเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ มีการผสมผสานงานศิลปะและวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่งดงาม จัดได้ว่าเป็นต้นทุนที่สามารถนำมาส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพได้เป็นอย่างดี แต่หลายแหล่งยังประสบปัญหาด้านการพัฒนาศักยภาพ การบริการและการท่องเที่ยวที่ยังขาดการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ตามศักยภาพที่แท้จริงของแหล่งท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งถูกนำไปใช้ประกอบกิจกรรมที่เป็นไปเพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจ และการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันของชุมชน ส่งผลถึงการขาดมุมมองในศักยภาพที่แท้จริงของแหล่งท่องเที่ยวที่ควรจะถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มประสิทธิภาพ ประกอบกับการขาดการจัดการบริการทางการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ และเพิ่มศักยภาพของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว สิ่งเหล่านี้กลายเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลให้กระทบต่อการท่องเที่ยวซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของการท่องเที่ยว โดยที่เน้นปริมาณนักท่องเที่ยวหรือการแสวงหารายได้จากการท่องเที่ยว (นิพล เชื้อเมืองพาน และคณะ, 2556) ในขณะที่การรองรับและการจัดการโดยชุมชนไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควรทำให้ขาดสมรรถนะในการบริการนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นผลมาจากหน่วยงานระดับชุมชน เช่น ชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจในด้านศักยภาพการบริการการท่องเที่ยว และขาดการวางแผนพัฒนาการบริการทางการท่องเที่ยวโดยเฉพาะในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีการกำหนดแผนพัฒนาศักยภาพการพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวของพื้นที่ โดยเฉพาะการคำนึงถึงศักยภาพการบริการท่องเที่ยว การให้บริการกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยวและศักยภาพการท่องเที่ยวของพื้นที่ โดยกำหนดรูปแบบการพัฒนาบุคลากรการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับพื้นที่เพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต (นิพล เชื้อเมืองพาน และคณะ, 2556)

ด้วยเหตุนี้คณะผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงปัญหาดังกล่าว จึงได้ศึกษาเพื่อการพัฒนาขีดความสามารถทุนทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนตามแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในภูมิภาคตะวันตกเพื่อยกระดับสู่มาตรฐานการท่องเที่ยว

อย่างมีคุณภาพ โดยคำนึงถึงมิติการเพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถทุนทรัพยากรมนุษย์ของชุมชน ในการมีความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ท้องถิ่น ศักยภาพการบริการและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ตลอดจนความรู้ด้านการจัดการแก่ผู้ประกอบการและภาคีในท้องถิ่นผู้เป็นสื่อกลางในการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ พร้อมทั้งการพัฒนาทักษะตามความต้องการของชุมชนและสอดคล้องกับลักษณะการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของชุมชน ตลอดจนต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของบ้านที่ดีซึ่งถือเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งในภาคการท่องเที่ยว ที่จะสร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยวกลับมาเยือนซ้ำ และสร้างจุดแข็งของชุมชนที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยอัธยาศัยไมตรีที่อบอุ่นและมีน้ำใจ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชน เอกลักษณะ และอัตลักษณ์ด้านการให้บริการในการท่องเที่ยวของพื้นที่
2. เพื่อศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ให้บริการการท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การพัฒนาขีดความสามารถและเตรียมความพร้อมการบริการและการท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่
3. เพื่อพัฒนาขีดความสามารถทุนทรัพยากรมนุษย์ในการให้บริการทางการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในภูมิภาคตะวันตก

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัยคือ ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ จังหวัดนครปฐม ชุมชนตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก จังหวัดราชบุรี ชุมชนหนองโรง จังหวัดกาญจนบุรี ชุมชนหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี และ

ชุมชนป่าละอู จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยมีการแบ่ง
ขั้นตอนออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

1. ทำการสำรวจทรัพยากรการท่องเที่ยว
และบริบทชุมชนโดยรอบแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพใน 5
จังหวัด เพื่อนำมาพิจารณาเลือกแหล่งท่องเที่ยวที่มี
ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ โดยทำการสำรวจ
เบื้องต้นเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวและบริบทชุมชน
เพื่อประเมินคุณภาพ ความโดดเด่น และอำนาจในการ
ดึงดูดนักท่องเที่ยว และศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว
รวมถึงสิ่งที่ต้องปรับปรุง

2. ดำเนินการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างตามแหล่ง
ท่องเที่ยวเชิงสุขภาพใน 5 จังหวัด เพื่อทำการสัมภาษณ์
เชิงลึก โดยมีกลุ่มตัวอย่างจังหวัดละ 50 คน โดยมีวิธีการ
เลือกกลุ่มตัวอย่างดังนี้

2.1 กลุ่มคนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
หรือเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยว ได้แก่ 1) กลุ่ม
ผู้สูงวัยที่ถ่ายทอดประวัติ วัฒนธรรมของชุมชนสู่
ชนรุ่นปัจจุบัน รวมทั้งกลุ่มผู้สูงวัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
ในชุมชน 2) กลุ่มผู้นำในชุมชน ที่มีบทบาทหน้าที่ในการ
บริหารจัดการและพัฒนาชุมชน ทั้งในด้านการจัดทำ
แผนพัฒนาชุมชน และด้านการพัฒนาและจัดการการ
ท่องเที่ยวในพื้นที่ 3) กลุ่มผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับ
การพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ และ
4) ชาวบ้านผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาและ
บริหารจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยการใช้
ตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling)

2.2 กลุ่มคนนอกพื้นที่ ที่เกี่ยวข้องกับการ
พัฒนาการท่องเที่ยว คือ กลุ่มผู้นำนอกพื้นที่ ผู้เกี่ยวข้องกับ
กับแผนพัฒนาพื้นที่ เช่น หน่วยงานในระดับตำบล
อำเภอ และจังหวัด รวมทั้งหน่วยงานด้านการท่องเที่ยว

การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวนกลุ่ม
ตัวอย่าง จังหวัดละ 50 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บ

รวบรวมข้อมูลของกลุ่มผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชน
ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง พร้อมทั้ง
การประชุมและสนทนากลุ่ม ผู้นำชุมชน ประชาชนท้องถิ่น
และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และใช้
การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ในการวิเคราะห์
ข้อมูล

3. เมื่อได้ผลการสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่าง
แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่
มีความต้องการพัฒนาทุนทรัพยากรมนุษย์ในการ
ให้บริการทางการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
ในด้านใด จากนั้นจัดอบรมในหัวข้อที่ได้จากการ
วิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างใน 5 จังหวัด และ
ประเมินผลการพัฒนาทุนทรัพยากรมนุษย์โดยการให้
กลุ่มตัวอย่างฝึกปฏิบัติในแหล่งท่องเที่ยว และนำผล
ที่ได้มาพัฒนาเป็นแนวทางการพัฒนาขีดความสามารถ
ทุนทรัพยากรมนุษย์

ผลการวิจัย

1. ศึกษาบริบทชุมชน เอกลักษณะ และ อัตลักษณ์ด้านการให้บริการในการท่องเที่ยวของ พื้นที่

ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ จังหวัดนครปฐม พบว่า
มีความโดดเด่นของผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่ปลอดภัย
สารพิษ ซึ่งนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมและเส้นทาง
การท่องเที่ยว รวมถึงกิจกรรมสาธิตการทำอาหารจาก
วัตถุดิบปลอดภัยในท้องถิ่น นอกจากนี้ผู้ให้บริการ
ทางการท่องเที่ยวเป็นคนในชุมชนที่มีความรู้เกี่ยวกับการ
ทำการเกษตรเป็นอย่างดี สามารถอธิบายบอกเล่า
เรื่องราวความเป็นมาแหล่งท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยว
เกิดการเรียนรู้และเกิดประสบการณ์ใหม่ๆ แก่
นักท่องเที่ยว

ชุมชนตลาดน้ำเหล่าตึกหลักจังหวัดราชบุรี พบว่า มีความโดดเด่นของวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในชุมชนที่มีเชื้อสายไทย และ เชื้อสายจีน ที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีเอกลักษณ์ รวมทั้งยังมีอาหารพื้นเมืองที่นักท่องเที่ยวยังพบเจอได้เป็นส่วนน้อย เช่น ขนมไข่เต่าด้วย เป็นต้น นอกจากนี้ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวเป็น คนในชุมชนที่สามารถเล่าเรื่องราวในอดีตให้นักท่องเที่ยวฟังได้

ชุมชนหนองโรง จังหวัดกาญจนบุรี พบว่ามีความโดดเด่นของการรวมกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นชุมชนแห่งการอนุรักษ์ มีป่าชุมชนที่มีพื้นที่มากกว่า 1,000 ไร่ มีการผลิตสินค้าและผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหลากหลาย ในป่าชุมชน มีการสร้างฐานการเรียนรู้ โดยเน้นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพ อาทิ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติ การเรียนรู้สมุนไพร การทำอาหารเพื่อสุขภาพ

ชุมชนหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวหลักของชุมชน หนองหญ้าปล้องคือ การแช่ตัวจากพุ่น้ำร้อนธรรมชาติ และ แช่เท้าด้วยน้ำพุร้อน รวมถึงการบริการด้านการนวดเพื่อสุขภาพ เนื่องจากนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ เมื่อได้มาแช่แล้วจะรู้สึกผ่อนคลายและดีต่อสุขภาพ อีกทั้งยังมีบริการนวดแผนไทย นวดเพื่อสุขภาพ การขายผลิตภัณฑ์การเกษตรในท้องถิ่น และการบริการด้วยรถยนต์ขับเคลื่อน 4 ล้อ ไปยังน้ำตกแม่กระดังงา

ชุมชนป่าละอู จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นในชุมชนป่าละอู การไปเที่ยวชมน้ำตกป่าละอู รวมทั้งมีการกระจายตัวของกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้านต่างๆ ซึ่งชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ให้ความสนใจในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว เพราะเห็นว่ากิจกรรมเหล่านี้สามารถสร้างรายได้เสริม โดยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว

อยู่ในรูปของการเป็นผู้ให้บริการด้านการท่องเที่ยวต่างๆ เช่น ร้านอาหาร ที่พัก ไกด์นำเที่ยวเดินป่าและส่องสัตว์ เป็นต้น

2. การศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ให้บริการการท่องเที่ยว

แนวทางพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ให้บริการการท่องเที่ยวที่นำไปสู่การพัฒนาขีดความสามารถและเตรียมความพร้อมการบริการและการท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่ที่มีผลการศึกษาวิจัยดังนี้

ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ จังหวัดนครปฐม พบว่าคนในชุมชน ผู้ประกอบการและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ควรมุ่งเน้นในการพัฒนาภาษาอังกฤษสำหรับผู้ประกอบการ เพื่อการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ และเพิ่มศักยภาพที่ดีด้านการต้อนรับ และการบริการ อีกทั้งยังควรมุ่งเน้นด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

ชุมชนตลาดน้ำเหล่าตึกหลัก จังหวัดราชบุรี พบว่า ผู้ประกอบการ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ควรมุ่งเน้นในการพัฒนาทักษะการเป็นเจ้าบ้านที่ดี เพื่อการรองรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่เพิ่มมากขึ้น และควรมุ่งเน้นในด้านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน การรวมกลุ่มชุมชน ให้เกิดความเข้มแข็งในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

ชุมชนหนองโรง จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า ชุมชนหนองโรง เป็นชุมชนที่มีการสร้างความเข้มแข็งทางด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยควรมุ่งเน้นในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่คนในชุมชน การจัดการมาตรฐานโฮมสเตย์ ให้ได้มาตรฐานโฮมสเตย์ไทยในการรองรับกลุ่มศึกษาดูงาน และนักท่องเที่ยวทั่วไป อีกทั้งควรมุ่งเน้นในการพัฒนาทักษะการเป็นเจ้าบ้านที่ดี อาทิ การต้อนรับ การบริการ เพื่อให้เกิดความประทับใจในการมาท่องเที่ยว

ชุมชนหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี พบว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว รวมไปถึงผู้ประกอบการในพื้นที่ ควรมุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรในภาษาอังกฤษ ในการเตรียมความพร้อมรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ มุ่งเน้นการอบรมภาษาอังกฤษสำหรับผู้ประกอบการและผู้ให้บริการนวดแผนไทย รวมไปถึงการพัฒนาทักษะการเป็นเจ้าบ้านที่ดี และการจัดการสุขลักษณะในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การอบรมเกี่ยวกับการทำความสะอาดห้องแช่น้ำพุร้อน

ชุมชนปาละฮู จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า ควรมุ่งเน้นในด้านการพัฒนาบุคลากรเพื่อนำชมแหล่งท่องเที่ยวหลักในพื้นที่ และการให้ความรู้ที่ถูกต้องกับการท่องเที่ยว การจัดการมาตรฐานโฮมสเตย์ ให้ได้มาตรฐานโฮมสเตย์ไทย เพื่อการรองรับการท่องเที่ยวแบบค้างคืน มุ่งเน้นการจัดการด้านความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยว และมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะการเป็นเจ้าบ้านที่ดี

3. พัฒนาขีดความสามารถทุนทรัพยากรมนุษย์ในการให้บริการทางการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในภูมิภาคตะวันตก

จากความต้องการในการพัฒนาศักยภาพคณะผู้วิจัยได้แนวทางพัฒนาขีดความสามารถทุนทรัพยากรมนุษย์ในการให้บริการทางการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในภูมิภาคตะวันตกให้มีศักยภาพและคุณลักษณะที่สำคัญได้เป็นด้านต่อไปนี้คือ

3.1 ด้านทักษะการให้บริการทางการท่องเที่ยว

จากการวิจัยพบว่าคนในชุมชนที่มีหน้าที่เป็นผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวมีความต้องการพัฒนาศักยภาพของตนเองในเรื่องการเป็นเจ้าบ้านที่ดีมีจิตพร้อมบริการ (Service mind) โดยมุ่งเน้นในเรื่องปัจจัยของการเป็น เจ้าบ้านที่ดี คุณสมบัติของผู้ให้บริการ

ทางการท่องเที่ยวในท้องถิ่น การวิเคราะห์พฤติกรรมนักท่องเที่ยว ภาษาและคำพูดที่ใช้ในการต้อนรับนักท่องเที่ยว วิธีการให้บริการที่เป็นเลิศ

3.2 ด้านความรู้ความเข้าใจในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวควรมีความรู้ความเข้าใจในแหล่งท่องเที่ยวของตนเองเพื่อสามารถสื่อความหมายและสร้างความเข้าใจรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพให้กับคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวได้เห็นคุณค่าและประโยชน์ของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่แต่ละชุมชนจัดขึ้นมา

3.3 ด้านทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษ

ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยว ควรมีความรู้ความสามารถในการแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวในแหล่งนั้นๆ สามารถสื่อสารโดยการใช้ภาษาอย่างถูกต้อง มีความสามารถในการใช้ภาษาและการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวได้ รวมทั้งการใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวต่างชาติในระดับเบื้องต้น คือ การกล่าวทักทาย การบอกทิศทางที่ตั้งของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การอธิบายขั้นตอนการร่วมกิจกรรม

3.4 ด้านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเหล่านี้ควรมีความเข้าใจในรูปแบบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกี่ยวกับการเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เกิดความยั่งยืนสมดุลในกลุ่มชุมชน

3.5 ด้านสุขอนามัยและความปลอดภัย

การให้คนในชุมชนเข้าใจถึงการจัดการด้านการรักษาความสะอาดในแหล่งท่องเที่ยว เช่น การแยกขยะ การดูแลรักษาความสะอาดของอุปกรณ์และภาชนะที่ให้บริการท่องเที่ยว ความสะอาดของห้องน้ำ ห้องอาบน้ำ รวมถึงสุขอนามัยของผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยว ในเรื่องความปลอดภัยเน้นในเรื่องของความรู้เกี่ยวกับการ

ปฐมพยาบาล วิธีป้องกันอันตรายจากการกิจกรรมการ
ท่องเที่ยวในแหล่งพื้นที่นั้นๆ

อภิปรายผล

จากการศึกษาบริบทชุมชน เอกลักษณะ และ
อัตลักษณ์ด้านการให้บริการในการท่องเที่ยวของพื้นที่ใน
แต่ละชุมชนพบว่าคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการ
บริการด้านการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
ดังนั้นจึงนำไปสู่การหาแนวทางพัฒนาศักยภาพของคน
ในชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ให้บริการการท่องเที่ยวในด้าน
ต่างๆ โดยเป็นรูปแบบการจัดอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพ
ของผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวได้มีความรู้ ทักษะ และ
ทัศนคติที่ดีต่อการบริการและการจัดการการท่องเที่ยว
เพื่อเป็นการสร้างการสร้างความเพิ่มของชุมชนโดยใช้
การท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้ามาจัดการในฐานะเครื่องมือ
ในการพัฒนาคนในชุมชน ดังที่ลินด์ สโรบล (2551) และ
องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยว
อย่างยั่งยืน (2561) ได้กล่าวว่าการท่องเที่ยวในฐานะของ
การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ
และเป็นการพลิกฟื้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้าน
ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการทรัพยากรและ
สิ่งแวดล้อม รวมทั้งยังมุ่งเน้นการนำเสนออัตลักษณ์
ความเป็นไทยและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยว
กลุ่มคุณภาพ โดยมุ่งการสร้างคุณค่าและเพิ่มมูลค่า
ให้กับสินค้าและบริการการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้
การพัฒนาขีดความสามารถทุนทรัพยากรมนุษย์ในการ
ให้บริการทางการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
ในภูมิภาคตะวันตกให้มีศักยภาพและคุณลักษณะที่
สำคัญ คือ ด้านทักษะการให้บริการทางการท่องเที่ยว
ด้านความรู้ความเข้าใจในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
ด้านทักษะทางภาษาอังกฤษ ด้านการจัดการการ
ท่องเที่ยวโดยชุมชน และด้านสุขอนามัยและความ

ปลอดภัย โดยคำนึงบริบทและอัตลักษณ์ที่แตกต่างกันใน
แต่ละพื้นที่ ดังที่เรณูมาศ มาอุ่น และคณะ (2560) ได้
กล่าวถึงมาตรฐานสมรรถนะบุคลากรการท่องเที่ยวเชิง
สุขภาพ ว่าควรมุ่งมั่นจะปฏิบัติงานให้ดี ถูกต้อง ครบถ้วน
สิ่งสมควรมีเชี่ยวชาญในอาชีพ ความมั่นใจในตนเอง
และศิลปะการสื่อสารจูงใจเลือกวิธีการที่มีประสิทธิภาพ
ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ รวมทั้งมีความสามารถ
ที่จะสื่อสารด้วยการเขียน การพูดโดยใช้สื่อต่างๆ
สามารถหว่านล้อม โน้มน้าวนักท่องเที่ยว และเพื่อน
ร่วมงานให้เกิดความประทับใจ มีการร่วมแรงร่วมใจ
รวมทั้งมีความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์
และกลุ่มคนที่หลากหลาย และสามารถมีบริการที่ดี
ในการจัดการและการให้บริการเพื่อสนองต่อความ
ต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับจุติมา บุญมี
(2561) ได้กล่าวว่างานบริการเป็นเครื่องมือสนับสนุนงาน
ด้านต่างๆ โดยเฉพาะการมีความรักในงานบริการมี
บุคลิกภาพทั้งภายใน และภายนอกที่ดี เช่น การพูด การยิ้ม
การหัวเราะ การแสดงท่าทางประกอบกรพูดโดยเป็นไป
โดยธรรมชาติ ทั้งนี้จุติมาติ สุนทรสมัย และปิยะพร
ธรรมชาติ (2559) ได้ระบุว่าพัฒนาศักยภาพบุคลากร
ทางการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพนั้นภาครัฐ และหน่วยงาน
สนับสนุนควรจัดให้มีโครงการต่างๆ เพื่อสนับสนุนและ
รองรับการรวมกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
เช่น โครงการยุวมัคคุเทศก์ ซึ่งเป็นการปลูกจิตสำนึก
ให้กับเยาวชนให้เกิดความรักในถิ่นฐานบ้านเกิดและ
นำอัตลักษณ์ของชุมชนแต่ละชุมชนมานำเสนอเพื่อให้
เกิดเป็นการเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพกับการ
ท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ รวมทั้งมีการสอดแทรกความรู้
พร้อมๆ กับสร้างความเพลิดเพลินทางจิตใจจากการจัด
กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ

กล่าวได้ว่าการพัฒนาขีดความสามารถทุน
ทรัพยากรมนุษย์ในการให้บริการทาง การท่องเที่ยวใน

แหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในภูมิภาคตะวันตก ด้านทักษะการให้บริการทางการท่องเที่ยวด้านความรู้ ความเข้าใจในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ด้านทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษ ด้านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้านสุขอนามัย และความปลอดภัย โดยการจัดอบรมและการศึกษาดูงานจะทำให้คนในชุมชนได้มีความรู้ ความเข้าใจในการต้อนรับนักท่องเที่ยว การบริการทางการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่ร่วมกันระหว่างชุมชน และนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน

สรุปผลการวิจัย

บริบทชุมชน เอกลักษณะ และอัตลักษณ์ของพื้นที่พบว่าทั้ง 5 พื้นที่มีการบริการในการท่องเที่ยวด้านผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ มีวิถีชีวิตดั้งเดิม และเน้นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ โดยมีแนวทางพัฒนาศักยภาพของผู้ให้บริการการท่องเที่ยวในชุมชนคือ ภาษาอังกฤษสำหรับผู้ประกอบการ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ทักษะการเป็นเจ้าบ้านที่ดี การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ยุวมัคคุเทศก์ การจัดการมาตรฐานโฮมสเตย์ การจัดการสุขลักษณะในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และการจัดการด้านความปลอดภัย ทั้งนี้จึงได้แนวทางพัฒนาขีดความสามารถทุนทรัพยากรมนุษย์ในการให้บริการทางการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพให้มีศักยภาพและคุณลักษณะที่สำคัญในด้านต่อไปนี้ คือ 1) ด้านทักษะการให้บริการทางการท่องเที่ยว 2) ด้านความรู้ความเข้าใจในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ 3) ด้านทักษะทางการสื่อสารภาษาอังกฤษ 4) ด้านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ 5) ด้านสุขอนามัย และความปลอดภัย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. การจัดฝึกอบรมคนในพื้นที่ที่ควรอบรมตามลักษณะงานที่ปฏิบัติในพื้นที่ โดยควรจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการขั้นต้นในด้านทักษะการเป็นเจ้าบ้านที่ดี ทักษะการมีใจรักในงานบริการในแหล่งท่องเที่ยว
2. การฝึกอบรมด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพโดยชุมชนให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทางการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและนำทรัพยากร ประเพณี วิถีชีวิต และกิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทางการท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์จริง และได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และจะทำให้เกิดการท่องเที่ยวซ้ำ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการศึกษาเรื่องการพัฒนาหลักสูตรสำหรับผู้ให้บริการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพโดยชุมชนท้องถิ่น
2. ควรทำการศึกษารูปแบบการพัฒนาสมรรถนะบุคลากรในท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพโดยชุมชนอย่างยั่งยืน
3. ควรทำวิจัยการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการสื่อความหมายทางการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในชุมชน เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2558). *ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558-2560*. สืบค้นจาก http://www.mots.go.th/ewt_dl_link.php?nid=7114

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2559). แผนแม่
พัฒนาการท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการ
ท่องเที่ยวฝั่งตะวันตก 2560-2564. กรุงเทพฯ:
กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2560). “เมืองต้องห้าม
พลาด...PLUS”. สืบค้นจาก https://tatreview.files.wordpress.com/2017/11/tat42017_60-67-tourism-report.pdf
- จุติมา บุญมี. (2561). ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไฮมสเลย์
ในภาคใต้. *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์*. 29(3), 74-89.
- นิพล เชื้อเมืองพาน และ คณะ. (2556). รายงานการ
วิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำพุร้อน
ภาคตะวันตกของประเทศไทยเพื่อการท่องเที่ยว
เชิงสุขภาพ (รายงานการวิจัย). ก ร ง เ ท พ ฯ :
สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ผู้จัดการออนไลน์. (2561). รัฐบาลหนุน “หัวหิน-ชะอำ”
เป็นต้นทางการท่องเที่ยว. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/local/detail/9610000022767>
- เรณูมาศ มาอุ่น และคณะ. (2560). การพัฒนารูปแบบ
การจัดการส่งเสริมสุขภาพและการป้องกัน
อันตรายทางสุขภาพในชุมชนที่ประสบภาวะ
อุทกภัย. *วารสารวิจัยและพัฒนาระบบสุขภาพ*,
10(3), 302-308.
- วิภาวดี ลีมิ่งสวัสดิ์ และคณะ. (2560). รายงานการวิจัย
เรื่อง ศักยภาพและจุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยว
เชิงสุขภาพในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย
และกลุ่มประเทศที่มีความโดดเด่นในการ
ท่องเที่ยว เชิงสุขภาพในเอเชีย (รายงานการ
วิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ
วิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- วุฒิชชาติ สุนทรสมัย, และปิยะพร ธรรมชาติ. (2559).
รูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพของ
จังหวัดปราจีนบุรี เพื่อการพัฒนาเครือข่าย
วิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืน. *วารสารสมาคม
นักวิจัย*, 21(3), 167-181.
- สินธุ์ สโรบล. (2551). การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.
ประชาคมวิจัย. 57, 15-21.
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยว
อย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (2561). *การ
ท่องเที่ยวหรืออุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นเรื่อง
ใกล้ตัวกว่าที่คิด*. สืบค้นจาก <https://www.tatreviewmagazine.com/article/community-based-tourism/>